

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Mansikkamäki, Laura; Määttä, Sami; Aro, Mikko

Title: Erityisopetustaustan yhteys koulu-uupumukseen ammatillisessa koulutuksessa

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Mansikkamäki, L., Määttä, S., & Aro, M. (2015). Erityisopetustaustan yhteys koulu-uupumukseen ammatillisessa koulutuksessa. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti*, 25(4), 25-37. <https://bulletin.nmi.fi/2015/12/01/erityisopetustaustan-yhteys-koulu-uupumukseen-ammattillisessa-koulutuksessa/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Tutkimukset

LYHENNETTY OTSIKKO: ERITYISOPETUSTAUSTA JA KOULU-UUPUMUS

**ERITYISOPETUSTAUSTAN YHTEYS
KOULU-UUPUMUKSEEN AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA**

Laura Mansikkamäki, Sami Määttä ja Mikko Aro

KOHOKOHDAT TÄHÄN

Koulun asettamat odotukset ja vaatimukset kasaavat nuorille paineita. Mediassa on nostettu esiin huoli suomalaisten nuorten uupumisesta ja sitä myötä syrjäytymisriskin kasvusta. Tässä artikkelissa vertaillaan tyttöjen ja poikien koulu-uupumusta sekä selvitetään peruskoulun aikaisen erityisopetustaustan yhteyttä koulu-uupumukseen ja sen osa-alueisiin ammatillisessa koulutuksessa.

Tutkimusjoukon muodostivat 1 187 ammatillisessa koulutuksessa ensimmäistä vuottaan opiskelevaa, 15–24-vuotiasta nuorta (601 tyttöä, 586 poikaa). Tutkittavista 12 prosentilla (134) oli ollut henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) peruskoulussa. Osa-aikaiseen erityisopetukseen oli alakoulussa osallistunut 35 prosenttia (410) sekä yläkoulussa 28 prosenttia (334) tutkittavista.

Tutkimuksen mukaan tyttöjen kokonaiskoulu-uupumus oli suurempi kuin poikien ja heillä oli poikia enemmän uupumusasteista väsymystä. Sen sijaan kyynistymisessä ja riittämättömyyden tunteessa tyttöjen ja poikien välillä ei ollut eroa. Tutkimuksessa myös havaittiin, että yläkoulussa saatu osa-aikainen erityisopetus oli yhteydessä koulu-uupumukseen ja sen osa-alueisiin ammatillisessa koulutuksessa ensimmäistä vuottaan opiskelevilla nuorilla. Muulla erityisopetustaustalla, kuten oppiaineiden yksilöllistämisellä tai alakoulussa annetulla osa-aikaisella erityisopetuksella, ei ollut yhteyttä koulu-uupumukseen.

Opiskelijoilla, jotka olivat yläkoulussa saaneet osa-aikaista erityisopetusta, oli enemmän koulu-uupumusta kuin muilla ammatillisessa koulutuksessa ensimmäistä

vuottaan opiskelevilla. Heidän kohdallaan tuen tarve ei häviä ammatilliseen koulutukseen siirryttäessä. Asia olisi tärkeää huomioida ammatillisten oppilaitosten tukitoimia suunniteltaessa.

Asiasanat: koulu-uupumus, ammatillinen koulutus, erityisopetustausta

Erityisopetustaustan yhteys koulu-uupumukseen ammatillisessa koulutuksessa

Yhteiskunnassa vallitsevien odotusten mukaan nuorten pitää integroitua toisen asteen koulutukseen ja opintojen ulkopuolelle jäämistä pidetään vastalauseena koulutus- ja työyhteiskunnan arvoille (Komonen, 2001). Koulussa ja opinnoissa jaksaminen ei ole itsestään selvää, vaan stressiä ja väsymystä aiheuttavat muun muassa kilpailun tuntu ja opiskelulle asetetut tavoitteet (Salmela-Aro, Kiuru & Nurmi, 2008a). Nämä voivat johtaa koulu-uupumukseen, jolla tarkoitetaan pitkittynyttä stressioireyhtymää (Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen & Nurmi, 2009; Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Schaufeli, Martínez, Pinto, Salanova & Bakker, 2002).

Koulu-uupumus koostuu kolmesta eri osatekijästä, jotka ovat emotionaalinen väsymys, kyynistyminen koulutyötä kohtaan ja koulunkäyntiin liittyvät riittämättömyyden tunteet (Salmela-Aro ym., 2009; Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Schaufeli ym., 2002). *Emotionaalinen eli uupumusasteinen väsymys* syntyy, kun nuori ei enää omine voimavaroineen jaksaa vastata opiskelun asettamiin vaatimuksiin (Salmela-Aro & Näätänen, 2005). Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) mukaan *kyyninen asenne opintoja ja koulunkäyntiä* kohtaan taas muotoutuu, kun koulutyöstä katoaa mielekkyys ja opinnot muuttuvat merkityksettömiksi. He toteavat kyseessä olevan defensiivinen välttämismenetti, jossa nuori etäännyttää itsensä kaikesta kouluun ja opiskeluun liittyvästä, koska hänellä ei enää ole voimia vastata vaatimuksiin. *Riittämättömyyden tunteet* merkitsevät Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) mukaan eräänlaista kykenemättömyyttä, johon liitetään myös tehottomuus ja omanarvontunnon katoaminen. Heidän mukaansa koulu-uupumuksen eri asteilla on taipumusta seurata toisiaan, ja niinpä ilmiötä voidaan tarkastella joko yhtenä kokonaisuutena tai edellä kuvatuista osatekijöistä käsin.

Toisen asteen opiskelijoista joka kymmenes kokee jonkinasteista uupumista, mutta vaara uupua on lähes joka kolmannella opiskelijalla (Salmela-Aro & Näätänen, 2005). Koulu-uupumuksen taso näyttää eroavan toisen asteen opintovalinnan mukaan, sillä lukiolaisilla koulu-uupumus on yleisempää kuin ammatillisen koulutuksen valinneilla

(Salmela-Aro ym., 2008a; Salmela-Aro & Näätänen, 2005). Aikaisemman tutkimuksen mukaan niin lukiossa kuin ammatillisessakin koulutuksessa opiskelevat tytöt ovat poikia uupuneempia (Korppas, 2007; Salmela-Aro ym., 2008a; Salmela-Aro, Kiuru, Pietikäinen & Jokela, 2008b; Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Samdal, Dür & Freeman, 2004) ja heillä on erityisesti uupumusasteista väsymystä ja riittämättömyyden tunteita poikia enemmän (Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Salmela-Aro & Tynkkynen, 2012; Tuominen-Soini & Salmela-Aro 2014). Uusimman tutkimuksen mukaan pojat ovat kuitenkin tyttöjä kyynisempiä (Salmela-Aro & Tynkkynen, 2012; Tuominen-Soini & Salmela-Aro, 2014) ja ammatilliseen koulutukseen siirtyvillä tytöillä kyynistyminen näyttäisi jopa vähenevän opintojen aikana (Salmela-Aro & Tynkkynen, 2012).

Koulu-uupumus on liitetty sukupuolen ja koulutuspolun ohella myös oppimisvaikeuksiin, mutta Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) tutkimuksen ohella asiaa ei ole juuri tutkittu ammatillisen koulutuksen puolella. Erityisopetustaustan yhteyksiä kouluviihtyvyyteen on kyllä tarkasteltu, mutta lähinnä peruskoulun tasolla. On esimerkiksi havaittu, että erityisoppilaat viihtyivät koulussa yleisopetuksen oppilaita huonommin (Kuorelahti, Savolainen & Puro, 2004), mutta myös päinvastaisia havaintoja on esitetty (Rinne, Kivirauma & Wallenius, 2004). Lukiokoulutuksen puolella erityisopetustaustan ja koulu-uupumuksen yhteyksiä on tutkittu, mutta siellä tutkimusta on tehty lähinnä opinnäytetöiden tasolla. Näissä tutkielmissa on havaittu, että peruskoulussa erityisopetusta saaneilla on lukiossa keskimääräistä korkeampi riski uupua (Karjalainen & Leikas, 2005; Kinberg, 2008).

Koulu-uupumuksen yhteys oppimisvaikeuksiin ja edellä kuvattu relevantin tutkimustiedon vähäisyys kannustavat selvittämään myös erityisopetustaustan ja koulu-uupumuksen yhteyttä. Kun tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat peruskoulussa, jaettiin erityisopetus neljään tyyppiin: osa-aikaiseen, samanaikaiseen sekä luokkamuotoiseen erityisopetukseen ja muuhun erityisopetukseen, johon kuului myös sairaalassa tai kotona annettu erityisopetus (Ihatsu & Ruoho, 2001). Ihatsun ja Ruohon (2001) mukaan alakoulun puolella osa-aikainen erityisopetus on profiloitunut luki- ja puheopetukseen ja vastaavasti yläkoulun puolella huomio on kiinnittynyt eniten kielten ja matematiikan opiskeluun.

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten ammatillisessa koulutuksessa ensimmäistä vuottaan opiskelevan nuoren sukupuoli ja peruskoulun aikainen erityisopetustausta ennustavat nuoren koulu-uupumusta ensimmäisenä

opiskeluvuonna. Aikaisempien tutkimusten valossa voidaan olettaa tyttöjen kokevan koulu-uupumusta poikia enemmän myös ammatillisen koulutuksen puolella. Lisäksi alustava oletus on, että jonkinasteisia yhteyksiä myös erityisopetustaustan ja koulu-uupumuksen välillä esiintyisi ammatillisella puolella. Ammatillisen koulutuksen yhteiset opinnot vastaavat osittain lukion opintoja, ja jos opiskelijalla on oppimisen vaikeuksia, saattaa yhteisistä opinnoista suoriutuminen vaikeutua ja niiden opiskelu uuvuttaa.

Koska aikaisempi tutkimus erityisopetustaustan ja koulu-uupumuksen suhteesta on ollut vähäistä ja osittain ristiriitaista, on asiaa tärkeää tutkia lisää, jotta tuen tarpeisiin pystyttäisiin paremmin vastaamaan ammatillisen koulutuksen puolella. Määrällistä tutkimusta tarvitaan, jotta voidaan koota kattavia aineistoja nuorten koulu-uupumuksen syistä ja kartoittaa yhteyksiä koulujärjestelmän eri osa-alueisiin, kuten erityisen tuen määrään ja muotoihin. Artikkelin perustuu ensimmäisen kirjoittajan pro gradu -tutkimukseen, jossa tarkasteltiin ensimmäistä vuottaan ammatillisessa koulutuksessa opiskelevien nuorten opintojen keskeyttämisen sekä koulu-uupumuksen syitä.

Menetelmä

Aineisto

Niilo Mäki Instituutin Motivoimaa-hanke on ollut yksi Euroopan sosiaalirahaston tukemista, syrjäytymisen sekä opintojen keskeyttämisen vähentämiseen tähtäävistä hankkeista (Määttä, Kiiveri & Kairaluoma, 2011). Artikkelissa käytetty tutkimusaineisto on peräisin hanketta varten kerätystä laajemmasta kyselystä, joka kerättiin Jyväskylän ammattiopiston ensimmäisen vuoden opiskelijoilta sähköisellä kyselyllä syksyllä 2009. Kyselyyn vastasi 73 prosenttia kaikista opintonsa syksyllä 2009 aloittaneista opiskelijoista. Artikkelissa käytetyt kyselyn osat ovat nähtävissä taulukossa 1.

Taulukko 1 tähän

Tutkimusjoukoksi rajattiin 15–24-vuotiaat nuoret. Rajauksen perusteena on se, että suurin osa toisen asteen opiskelijoista on tämänikäisiä ja aineisto on vertailtavissa muihin nuoruusikää käsitteleviin tutkimuksiin. Tutkimukseen osallistui 1 187 ammatillisessa koulutuksessa ensimmäistä vuottaan opiskelevaa nuorta, joista 601 (51 %) oli tyttöjä ja 586 (49 %) poikia. Jyväskylän ammattiopistossa voi suorittaa 25 eri alan perustutkintoa ja valmistua 39:llä eri ammattinimikkeellä (Jyväskylän ammattiopisto, 2012). Vastaajien joukossa oli opiskelijoita jokaiselta perustutkintolinjalta. Iältään vastaajat olivat keskimäärin 17-vuotiaita ($ka = 16,94$, $Md = 16$, $kh = 2,01$), vaikkakin 16-vuotiaiden ikäryhmä oli suurin ja sen osuus koko vastaajajoukosta 46 prosenttia.

Tarkasteltavat muuttajat

Peruskoulun aikainen erityisopetustausta. Tutkittavilta kysyttiin heidän peruskoulunsa aikaiseen erityisopetukseen liittyviä kysymyksiä, joiden pohjalta luotiin viisi erilaista erityisopetustausta kuvaavaa muuttujaa: alakoulun aikainen erityisopetustausta, yläkoulun aikainen erityisopetustausta, alakoulun aikainen osa-aikainen erityisopetustausta, yläkoulun aikainen osa-aikainen erityisopetustausta sekä HOJKS peruskoulussa (opiskelijalla oli ollut henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma peruskoulun aikana). Muuttajat eivät ole toisiaan poissulkevia.

Alakoulun aikainen erityisopetustausta -muuttuja luotiin yhdistämällä tietoja muuttujasta HOJKS peruskoulussa (kyllä/ei) ja tutkimuslomakkeen kysymyksestä ”Oletko saanut alakoulussa erityisopetusta?”. *Yläkoulun aikainen erityisopetustausta -muuttuja* muodostettiin vastaavasti yhdistämällä tietoja muuttujasta HOJKS peruskoulussa ja kysymyksestä ”Oletko saanut yläkoulussa erityisopetusta?”. Alakoulussa erityisopetustaustaisiin katsottiin ne, jotka vastasivat saaneensa alakoulussa jonkinasteista erityisopetusta ja kertoivat, että heille oli jossakin peruskoulun vaiheessa tehty HOJKS. Tämän katsottiin kertovan erityisopetuspäätöksestä. Samoin meneteltiin myös yläkoulussa erityisopetustaustaisiin luokiteltujen kohdalla, eli kyseiseen ryhmään otettiin mukaan ne, jotka yläkoulussa olivat saaneet jonkinasteista erityisopetusta ja joille jossakin peruskoulun vaiheessa oli tehty HOJKS.

Koska edellä mainittu jaottelu oli tiukka, haluttiin tämän ohelle myös laveampi jaottelu. Näissä käytettiin pohjana pelkästään kysymyksiä ”Oletko saanut erityisopetusta alakoulussa?” ja ”Oletko saanut erityisopetusta yläkoulussa?”. Kyseisiin muuttujiin otettiin mukaan vastausvaihtoehdoilla ”silloin tällöin erityisopettajan luona”, ”säännöllisesti erityisopettajan luona” ja ”pienryhmässä tai erityisluokassa” vastanneet opiskelijat. Näin luotiin muuttajat *osa-aikainen erityisopetus alakoulussa* sekä *osa-aikainen erityisopetus yläkoulussa*.

Edellä mainitun alakoulu–yläkoulu-jaottelun ohella haluttiin myös tarkastella tarkemmin yksilöllistämispäätösten vaikutuksia ammatillisissa opinnoissa uupumiseen. Kyselylomakkeessa opiskelijoilta kysyttiin: ”Onko sinulla ollut HOJKS (henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma) peruskoulussa? Jos vastasit kyllä, niin missä aineissa? Äidinkieli? Englanti? Ruotsi? Matematiikka? Kaikki oppiaineet?”

Koulu-uupumus. Koulu-uupumuksen mittaamiseen käytettiin Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) luomaa BBI-10-koulu-uupumusmittaria. Mittari sisältää kymmenen

väittämää, jotka yhdessä mittaavat kokonaiskoulu-uupumusta. Näihin väittämiin vastataan asteikolla 1–6 (täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä). Mittarissa on lisäksi kolme osa-alueita: uupumusasteinen väsymys, kyynistyminen ja riittämättömyys.

Kokonaiskoulu-uupumuksesta sekä sen osa-alueista muodostettiin keskiarvosummamuuttujat. Kokonaiskoulu-uupumus-keskiarvomuttujaan otettiin mukaan kaikkien kymmenen väittämän vastaukset. Uupumusasteinen väsymys -muuttujaan taas otettiin mukaan neljä väittämää (esim. *Tunnen hukkuvani koulutyöhön*, $\alpha = .77$), kyynistyminen-muuttujaan kolme väittämää (esim. *Pohdin alituisen, onko opiskelullani merkitystä*, $\alpha = .83$) ja riittämättömyys-muuttujaan samoin kolme väittämää (esim. *Minulla on usein riittämättömyyden tunteita opinnoissani*, $\alpha = .76$).

Analyysimenetelmät

Tutkittaessa opiskelijoiden sukupuolen ja peruskoulun aikaisen erityisopetustaustan yhteyksiä ammatillisessa koulutuksessa muodostuvaan kokonaiskoulu-uupumukseen, uupumusasteiseen väsymykseen ja riittämättömyyden tunteisiin käytettiin analyysimenetelmänä riippumattomien otosten t-testiä. Kyynistymisen kohdalla käytettiin parametritonta Mann-Whitneyn U-testiä, sillä muuttujan jakauma ei ollut normaali. Merkitsevistä ryhmäeroista raportoitiin myös efektikoot Cohenin d:tä käyttämällä.

Tulokset

Tutkimuksen erityisopetustaustamuuttujia luotaessa saatiin kuvailevaa tietoa opiskelijoiden peruskoulun aikaisesta erityisopetuksen määrästä. Tutkimukseen osallistuneista opiskelijoista säännöllistä erityisopetusta alakoulussa oli saanut 9,9 % (n = 116; tyttöjä 7,9 %, n = 47; poikia 12 %, n = 69) ja yläkoulussa vastaavasti 10,5 % (n = 123; tyttöjä 8,1 %, n = 48; poikia 13 %, n = 75) vastaajista. Osa-aikaiseen erityisopetukseen taas oli alakoulussa osallistunut 34,7 % (n = 410) tutkittavista, joista tyttöjä oli ollut 32,9 % (n = 197) ja poikia 36,5 % (n = 213). Yläkoulussa osa-aikaista erityisopetusta oli saanut 28,3 % (334) tutkittavista, joista vastaavasti tyttöjä oli ollut 24,4 % (n = 146) ja poikia 32,3 % (n = 188).

Tutkittavista 11,7 %:lla (134) oli ollut henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) peruskoulussa. Kun tarkasteltiin yksilöllistämispäätösten jakautumista sukupuolittain, havaittiin HOJKS:n olleen yleisempi pojilla (14,9 %, n = 84) kuin tytöillä (8,5 %, n = 50). Tarkasteltaessa asiaa oppiaineittain havaittiin, että pojilla yksilöllistämispäätöksiä oli eniten äidinkielessä (10,4 %, n = 61), kun taas tytöillä niitä oli tasaisesti äidinkielessä (tytöillä 4,5 %, n = 27), englannissa

(tyttöillä 5,3 %, n = 32; pojilla 8 %, n = 47), ruotsissa (tyttöillä 3,2 %, n = 19; pojilla 5,5 %, n = 32) ja matematiikassa (tyttöillä 4 %, n = 24; pojilla 6 %, n = 35).

Tarkasteltaessa aineistosta laskettuja keskiarvoja huomattiin, että tyttöjen kokonaiskoulu-uupumus on yleisempää kuin poikien. Havaittiin, että tytöt kokevat poikia enemmän uupumusasteista väsymystä ja ero oli tilastollisesti merkitsevä. Kyynistymisessä ja riittämättömyyden kokemuksissa tyttöjen ja poikien välillä ei ollut eroa. Tulokset on esitetty tarkemmin taulukossa 2.

Taulukko 2 tähän

Riippumattomien otosten t-testin sekä Mann-Whitneyn U-testin perusteella koulu-uupumuksen kokonaistaso oli korkeampi niillä opiskelijoilla, jotka olivat yläkoulussa saaneet osa-aikaista erityisopetusta kuin niillä, jotka eivät olleet saaneet. Yläkoulussa osa-aikaista erityisopetusta saaneilla opiskelijoilla oli ammatillisessa koulutuksessa opiskellessaan enemmän uupumusasteista väsymystä, kyynistymistä sekä riittämättömyyden tunteita kuin muilla. Sen sijaan muiden erityisopetusta kuvaavien muuttujien kohdalla tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä koulu-uupumukseen ei näytä olevan, kuten taulukossa 3 esitetään. Viitteitä yhteyksistä voidaan havaita vain ruotsin opiskelussa: ne, joiden oppimäärää oli yksilöllistetty, suhtautuivat kouluun muita kyynisemmin.

Taulukko 3 tähän

Tarkasteltaessa koulu-uupumuksen ja sen osa-alueiden keskiarvoja kaiken kaikkiaan sekä ryhmien välisiä eroja havaittiin niiden olevan melko pieniä. Myöskään merkitsevien ryhmäerojen kohdalla raportoidut efektikoot eivät olleet kovin suuria.

Pohdinta

Erityisopetustausta-muuttujien kuvailevista tiedoista huomattiin, että perusopetuksen aikainen erityisopetus on pojilla yleisempää kuin tyttöillä. Havainto on linjassa Tilastokeskuksen (2012) tietojen kanssa, joiden mukaan 65 prosenttia tehostetun tuen ja 69 prosenttia erityisen tuen oppilaista on poikia. Tarkasteltaessa taas sukupuolten välisiä eroja koulu-uupumuksessa ja sen osa-alueissa havaittiin, että tyttöillä on poikia enemmän uupumusasteista väsymystä. Tulos on linjassa aiempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu tyttöjen kärsivän koulu-uupumuksesta poikia enemmän (Korppas, 2007; Salmela-Aro ym., 2008a, 2008b; Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Samdal ym., 2004), ja nimenomaan uupumusasteinen väsymys on näyttänyt olevan tytöille yleisempää kuin pojille myös aikaisemmin (Salmela-aro & Näätänen, 2005). Sen sijaan kyynistymisen ja

riittämättömyyden tuntemuksien kohdalla tilastollisesti merkitseviä eroja ei tässä tutkimuksessa tullut esiin.

Syitä siihen, miksi tytöt kokevat uupumusta enemmän kuin pojat, on löydetty vain muutamia. Yhtenä vaikuttavana tekijänä on pidetty sitä, että tytöt asettavat itselleen enemmän menestyspaineita ja tavoitteita, mikä aiheuttaa osaltaan enemmän stressiä ja sitä myötä myös uupumusta (Salmela-Aro ym., 2008a, 2008b). Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) mukaan tytöt viihtyvät koulussa paremmin, mutta onko mahdollista, että tietyt taustalla olevat yhteiskunnalliset arvot ja stereotypiat ohjaavat edelleen sukupuoliin kohdistuvia odotuksia eri tavoin ja sitä myötä esimerkiksi kasaavat tytöille enemmän koulutukseen liittyvää painetta ja stressiä.

Kaiken kaikkiaan sukupuolten väliset erot jäivät lopulta melko pieniksi, ja aikaisemman tutkimuksen mukaan onkin havaittu, että lukiossa kärsitään enemmän koulu-uupumuksesta kuin ammatillisessa koulutuksessa (Salmela-Aro & Näätänen, 2005; Salmela-Aro ym., 2008a; Salmela-Aro & Tynkkynen, 2012). Ammatillisen koulutuksen opiskelijaan kohdistamat opiskeluvaatimukset kohtaavat useimmiten opiskelijan voimavarat lukiokoulutuksen asettamia vaatimuksia paremmin (Salmela-Aro & Tynkkynen, 2012), mikä mahdollisesti selittää tyttöjen ja poikien maltillisia eroja koulu-uupumuksessa. Ammatillisessa koulutuksessa tyttöjä ei aseteta itselleen liian kovia menestyspaineita, vaan tavoitteet kohtaavat koulutuksen vaatimukset lukiokoulutusta paremmin.

Sukupuolten välisten erojen ohella yläkoulussa vastaanotetun osa-aikaisen erityisopetuksen sekä koulu-uupumuksen ja sen osa-alueiden välillä havaittiin tässä tutkimuksessa olevan selkeä yhteys. Yläkoulussa osa-aikaista erityisopetusta saaneet opiskelijat kokivat ammatillisessa koulutuksessa opiskellessaan kokonaiskoulu-uupumuksensa olevan suurempaa kuin toisilla opiskelijoilla. Sen lisäksi he myös kokivat enemmän riittämättömyyden tunteita sekä enemmän uupumusasteista väsymystä ja kyynistymistä kuin opiskelutoverinsa.

Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) mukaan kokonaiskoulu-uupumus liitetään ammatillisessa koulutuksessa erityisen tuen tarpeisiin, joihin sisältyvät myös vaikeudet opetuksen seuraamisessa, yleiset vaikeudet kirjoittamisessa ja lukemisessa sekä todetut oppimisvaikeudet. Tilastokeskuksenkin (2009) mukaan yleisimpiä syitä osa-aikaiselle erityisopetukselle yläkoulussa ovat erilaiset oppimiseen liittyvät ongelmat. Salmela-Aron ja Näätäsen (2005) mukaan koulutuksessa uupuminen koskettaa usein juuri niitä

opiskelijoita, jotka ovat kohdanneet koulutuspolullaan näitä haasteita. Peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen siirtyminen on merkittävä tapahtuma nuoren elämässä, ja jos se epäonnistuu, on vaarana koko jatkokoulutusvaiheen epäonnistuminen (Salmela-Aro ym., 2008a; Salmela-Aro ym., 2009; Tuominen-Soini & Salmela-Aro, 2014).

Aikana, jolloin tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat hakeneet jatko-opintoihin, on Opetushallituksen (2007) mukaan ollut käytössä esimerkiksi joustava valinta -järjestelmä, eli ammatilliset oppilaitokset ovat voineet ottaa erityisen syyn perusteella 30 prosenttia opiskelijoista sisään valintapistemääristä riippumatta. Opetushallituksen mukaan tällaisia syitä ovat olleet esimerkiksi oppimisvaikeudet. Yläkoulussa osa-aikaista erityisopetusta saaneet eivät silti useinkaan kärsi niin laajamittaisista oppimisen vaikeuksista, että heillä olisi mahdollisuuksia hakea joustavassa haussa. Heidän vaikeutensa eivät ole välttämättä vaatineet HOJKS:n tekoa. Tämä saattaa johtaa siihen, että nämä opiskelijat jäävät nivelvaiheessa tarjotun tuen ulkopuolelle, eli heitä ei oteta esimerkiksi saattaen vaihdon piiriin. Saattaen vaihdossa tieto kulkee peruskoulusta toiselle asteelle siirtolomakkeen ja opinto-ohjaajien välisen yhteistyön avulla (ks. myös Launonen, 2005) ja HOJKS:n siirto oppilaan mukana on osa tätä tukitoimea (Vehviläinen, 2003). Haasteita aiheuttaa myös se, että ammatillisella puolella tukiopeus jää usein saamatta (Nurmi, 2009).

Salmela-Aro ja Tynkkynen (2012) ovat havainneet, että lukiokoulutuksen puolella uupumusta voivat lisätä kilpailun tuntu, vertailu sekä kyvykkyyteen liittyvät tekijät. Osa-aikaista erityisopetusta yläkoulussa saaneet nuoret ovat siis mahdollisesti eräänlaisia väliinputoajia tässä tukitoimien verkossa. Ammatillisessa koulutuksessa heiltä ikään kuin häviää tukea tai he voivat jäädä tukitoimien osalta pitkälti oman aktiivisuutensa varaan. Heillä ei ole riittävästi oppimisen vaikeuksia, jotta he pääsisivät mukaan joustavaan valintaan ja saattaen vaihtoon. Heitä ammatillinen koulutus ei suojaakaan koulu-uupumukselta, kuten Salmela-Aro ja Tynkkynen (2012) ovat aiemmin havainneet. Erityisopetustaustaiset saattavat tuntea, että heiltä vaaditaan heidän kykyihinsä ja samaansa tukeen nähden liikaa. Kun vaatimukset kasvavat liiaksi ja tuessa tapahtuu muutoksia, kasvaa Salmela-Aron ja Tynkkynen (2012) mukaan riski uupua.

Tutkimustuloksissa alakoulussa annettavalla osa-aikaisella erityisopetuksella ei havaittu yhteyttä ammatillisissa opinnoissa uupumiseen. Lappalaisen (2001) mukaan kolmanneksella niistä, jotka olivat alakoulussa saaneet erityisopetusta, ei enää yläkoulussa ollut tarvetta tukeen – erityisopetus on auttanut heitä. Riittävän varhain tarjotulla tuella

voidaan siis ajatella olevan merkitystä siinä, ettei alakoulussa kohdatuilla oppimisvaikeuksilla ollut enää merkitystä ammatilliseen koulutukseen haettaessa. Opiskelijat ovat mahdollisesti oppineet toimimaan oppimisen haasteidensa kanssa ja opiskelutekniikat ovat paremmin hallussa kuin niillä, joilla vaikeudet ovat tulleet esiin vasta yläkouluun siirryttäessä.

Erityisopetuksen saamisen syynä voi olla myös muita koulunkäyntiin liittyviä haasteita, joilla ei juuri ole yhteyttä oppimiseen. Esimerkiksi Määttä ja Salmi (2014) havaitsivat, että peruskoulussa osa-aikaista erityisopetusta saaneiden joukossa on huomattavan paljon opiskelijoita, joilla ei ole lukemisen ja matematiikan seulontatutkimusten mukaan varsinaisia oppimisvaikeuksia. Kuten Kairaluoma ja Salmi (2014) myöhemmin arvioivat, voi kyse olla oppimisvaikeuksien ohella yleisesti opiskeluvaikeuksista, esimerkiksi elämänhallinnan ongelmista.

Lappalaisen (2001) mukaan ne nuoret, joiden tuentarve on pienin, tuntevat kuitenkin monesti hyötyneensä saamastaan tuesta eniten. Nivelvaihe ja opintojen aloitus toisella asteella eivät saisi muodostua liian raskaaksi millekään opiskelijaryhmälle, vaan oppilaitosten pitäisi pystyä tarjoamaan tasa-arvoiset mahdollisuudet kaikille. Opintojen aloitusvaiheessa laaja-alaisen erityisopettajan tarjoama tuki esimerkiksi oppimisen haasteiden kartoituksessa on tärkeää. Myös opinto-ohjaajan ja kuraattorin palveluiden tulee olla helposti saatavilla, jotta nuorille pystytään tarjoamaan tukea myös elämänhallinnan haasteisiin.

Koulu-uupumuksen ehkäisyssä ammatillisessa koulutuksessa olisi hyvä muistaa riittävän yksilöllinen ohjaus ja avoin oppimisympäristö, jotta nuoret eivät jäisi tuen ulkopuolelle ja uupuisi. Avoimella oppimisympäristöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä ympäristöä, jossa opiskelija voi tarpeen vaatiessa edetä opinnoissaan joustavasti ja esimerkiksi suorittaa opintojaan digitaalisia oppimisympäristöjä hyödyntäen. Yksilöohjauksen rinnalla voitaisiin lisätä myös tukiopetuspalveluita ja tukiopetusta voitaisiin tarjota myös ryhmäopetusjaksoina pienelle opiskelijaryhmälle.

Tutkimuksen rajoitukset

Tutkittavien joukossa oli vain ensimmäisen vuoden opiskelijoita, joten tuloksia ei voida yleistää koko opiskeluaikaan. Lisäksi aineisto on kerätty vain yhdestä ammattiopistosta, joten se on myös alueellisesti valikoitunut. Tämän vuoksi tulokset eivät ole suoraan yleistettävissä ja muiden paikkakuntien tilanteesta voidaan tehdä vain varovaisia päätelmiä.

Tämä tutkimus poikkeaa aiemmista tutkimuksista myös aineistonkeruumenetelmien osalta, sillä esimerkiksi erityisopetustausta koskevat tiedot on kerätty suoraan oppilailta itseltään, ei oppilaitosten rekisteritiedoista, kuten monissa aiemmissa tutkimuksissa (ks. mm. Battin-Pearson, Newcomb, Abbott, Hill, Catalano & Hawkins, 2000; Neild, Stoner-Eby & Furstenberg, 2008; Rintanen, 2000). Vastaukset erityisopetuksen saamisesta vaihtelivat vastaajajoukossa, sillä opiskelijat mielsivät erityisopetustaustansa vaihtelevasti.

Tutkimuksen mukaan 28,3 % vastaajista oli saanut osa-aikaista erityisopetusta yläkoulussa ja 11,7 %:lle oli tehty HOJKS peruskoulun aikana. Tämä on jonkin verran enemmän kuin vastaavissa koko Keski-Suomen maakunnan kattavissa tilastoissa erityisopetustaustaisista lukuvuodelta 2007–2008, jolloin suuri osa kyselyyn vastanneista nuorista on ollut peruskoulun 9. luokalla. Tilastotietojen mukaan lukuvuonna 2007–2008 osa-aikaista erityisopetusta sai Keski-Suomessa 23,5 % peruskoululaisista ja erityisopetukseen siirrettyjä oppilaita oli 8,3 % (Tilastokeskus, 2008a, 2008b). On hyvin mahdollista, etteivät peruskouluikäiset itse hahmota erityisen tuen tarpeidensa taustalla olevia hallinnollisia päätöksiä. Todelliset tulokset voivat siis erota jonkin verran tämän tutkimuksen tuloksista, mutta tilastoihin vertaamalla voidaan todeta, että nuorten kertomat tiedot ovat melko lähellä tilastotietoja. Tämän tutkimuksen korkeampia prosenttilukuja voidaan selittää myös sillä, että erityisopetustaustaiset nuoret valitsevat useimmiten jatko-opiskelupaikakseen ammattiopiston kuin lukion. Luotettavuuden lisäämiseksi olisi kuitenkin jatkossa tärkeää, että erityisopetustausta koskevat tiedot saataisiin oppilaitosten rekisteritiedoista. Tämän tutkimuksen puitteissa se ei ollut mahdollista.

Jatkotutkimuksen aiheita

Tämän tutkimuksen mukaan tyttöjen uupumusasteinen väsymys oli korkeammalla tasolla kuin poikien ja yläkoulussa osa-aikaista erityisopetusta saaneet olivat ammatillisessa koulutuksessa uupuneempia kuin muut opiskelijat. Edellä esitettyihin arvioihin pohjautuen, aiheeseen liittyviä jatkotutkimuksia tehtäessä pitäisi tutkimusta laajentaa myös muihin ammatillisiin oppilaitoksiin ja vuosikursseihin. Koulu-uupumuksen ja yläkoulun osa-aikaisen erityisopetustaustan osalta olisi mielenkiintoista tutkia, miten koulu-uupumus muuttuu, kun opiskelijat etenevät opinnoissaan. Koulu-uupumus on kuitenkin pitkäaikaisen stressin seurausta (Salmela-Aro & Näätänen, 2005), joten voisi olettaa sen lisääntyvän, jos tuen tarpeeseen ei kyetä vastaamaan.

Jatkossa voitaisiin tarkastella laajemmin osa-aikaista erityisopetusta peruskoulussa saaneita ja heidän koulu-uupumuskehitystään ammatillisessa koulutuksessa. Olisi kiinnostavaa seurata, miten erityisopetustaustaisille kohdistetut tukitoimet, kuten esimerkiksi tukiopetus, yksilöllinen opinto-ohjaus ja ammatillinen erityisopetus vaikuttavat koulu-uupumuksen kehittymiseen. Tilannetta olisi syytä tarkastella pidemmällä aikavälillä eli aina opintojen loppuvaiheeseen ja siihen hetkeen, kun nuoret ovat työllistymässä. Tässä tutkimuksessa ei tarkasteltu koulu-uupumuksen yhteyksiä opintojen keskeyttämiseen, mutta jatkossa voisi selvittää, voiko opintojen alkuvaiheessa vähitellen kehittyvä koulu-uupumus johtaa myöhemmin opintojen keskeyttämiseen tai jopa työelämän ulkopuolelle jääntiin.

Kirjoittajatiedot:

Kirjoittaja Laura Mansikkamäki (KM) toimii projektitutkijana Jyväskylän yliopiston tietotekniikan laitoksessa.

Kirjoittaja Sami Määttä (PsT) toimii tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksessa.

Kirjoittaja Mikko Aro (PsT) toimii professorina Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksessa.

Lähteet

- Battin-Pearson, S., Newcomb, M. D., Abbott, R. D., Hill, K. G., Catalano, R. F. & Hawkins, D. J. (2000). Predictors of early high school dropout: A test of five theories. *Journal of Educational Psychology*, 92, 568–582.
- Bru, E. & Thuen, E. (2004). Coping styles and emotional and behavioural problems among Norwegian grade 9 students. *Scandinavian Journal of Education Research*, 48, 493–510.
- Ihatsu, M. & Ruoho, K. (2001). Erityisopetus peruskoulussa. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.), *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa* (s. 91–108). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Jyväskylän ammattiopisto (2012). *Ammatilliset perustutkinnot Jyväskylän ammattiopistossa*. Haettu 1.6.2013 osoitteesta <http://www.jao.fi/?Deptid=16432>

- Kairaluoma, L. & Salmi, E. (2014). Tuen tarve kumpuaa oppimis- ja opiskeluvaikeuksista. Teoksessa S. Määttä, L. Kiiveri & L. Kairaluoma (toim.), *Otetta opintoihin*. (s. 207–210.). Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Karjalainen, J. & Leikas, M. (2005). *Nuorten väsymys*. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Pieksämäen yksikkö. Sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden koulutusohjelma.
- Kinberg, T. (2008). *Lukiolaiset erityisen pedagogisen tuen tarvitsijoina*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos.
- Komonen, K. (2001). *Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korppas, M. (2007). Opintojen kuormittavuus ja nuorten koulu-uupumus. Teoksessa K. Klemelä, E. Olkinuora, R. Rinne & A. Virta (toim.), *Lukio nuorten opiskelutienä. Turkulainen lukio opiskelijoiden, vanhempien ja opettajien silmin 2000-luvun alussa*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja: A 206, s. 153–179. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Kuorelahti, M., Savolainen, P. & Puro, E. (2004). *Erityistä tukea ja erityisopetusta tarvitsevien peruskoululaisten opetuksen toimivuus Jyväskylässä*. Jyväskylä: Jyväskylän kaupungin opetusvirasto.
- Langenkamp, A. G. (2009). Following different pathways: Social integration, achievement, and the transition to high school. *American Journal of Education*, 116, 69–98.
- Lappalainen, K. (2001). *Yläasteelta eteenpäin oppilaiden erityisen tuen tarve peruskoulun päättövaiheessa ja toisen asteen koulutuksessa*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Launonen, A. (2005). *Ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen ehkäisy ja ammatilliseen koulutukseen aktivointi – rahalla vai rakkaudella? Päätyneiden tavoite 3 -ohjelman ESR-projektien 2000–2003 loppuraporttien ja laadullisten raporttien analysointi ja projektien vaikuttavuuden selvittäminen*. Helsinki: Opetushallitus.
- Määttä, S., Kiiveri, L. & Kairaluoma, L. (2011). Motivoimaa-hanke ammatillisen nuorisoasteen koulutuksessa. *NMI-Bulletin, Oppimisvaikeuksien erityislehti*, 21, 36–50.

- Määttä, S. & Salmi, E. (2014). Ammattiopistolaisten motivaatio tutkimuksen valossa. Teoksessa S. Määttä, L. Kiiveri & L. Kairaluoma (toim.), *Otetta opintoihin* (s. 119–150). Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Neild, R. C., Stoner-Eby, S. & Furstenberg, F. (2008). Connecting entrance and departure. The transition to ninth grade and high school dropout. *Education & Urban Society*, 40, 543–569.
- Nurmi, P. (2009). *Opettaja kouluhyvinvoinnin edistäjänä. Toisen asteen opettajat dialogisuutensa ja autenttisuutensa sääntelijöinä*. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Opetushallitus (2007). *Koulutusnetti – Joustava valinta*. Haettu 27.10.2013 osoitteesta <http://www.koulutusnetti.fi/?file=212>
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Wallenius, L. (2004). Koulutus erityisoppilaan kokemana. Teoksessa J. Kivirauma, R. Rinne & K. Klemelä (toim.), *Erityisopetus laajenevana koulutienä. Turkulainen erityisopetus oppilaiden, vanhempien ja opettajien kokemana*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 203, s. 51–94). Turku: Turun yliopisto.
- Rintanen, H. (2000). *Terveys ja koulutuksellinen syrjäytyminen nuoren miehen elämäntilanteissa*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Leskinen, E. & Nurmi, J.-E. (2009). School burnout inventory (SBI) reliability and validity. *European Journal of Psychological Assessment*, 25, 48.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N. & Nurmi, J.-E. (2008a). The role of educational track in adolescents' school burnout. *British Journal of Educational Psychology*, 78, 663–689.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Pietikäinen, M. & Jokela, J. (2008b). Does school matter? The role of school context in adolescents' school-related burnout. *European Psychologist*, 13, 12–23.
- Salmela-Aro, K. & Näätänen, P. (2005). *Nuorten koulu-uupumusmittari BBI-10*. Helsinki: Edita.
- Salmela-Aro, K. & Tynkkynen, L. (2012). Gendered pathways in school burnout among adolescents. *Journal of Adolescence*, 35, 929–939.
- Samdal, O., Dür, W. & Freeman, J. (2004). Life circumstances of young people – school. Teoksessa C. Currie, C. Roberts, A. Morgan, R. Smith, W. Settertobulte, O,

- Samdal & V. Barnekow Rasmussen (toim.), *Young people's health in context. International report of the 2001/02 survey* (s. 42–51). Copenhagen: World Health Organization.
- Schaufeli, W. B., Martinez, I., Pinto, A. M., Salanova, M. & Bakker, A. (2002). Burnout and engagement in university students: A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 464–481.
- Ström, K. (2001). Erityisopettajan työ peruskoulussa. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.), *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa* (s. 127–137). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Tilastokeskus (2008a). *Erityisopetus. Erityisopetukseen siirretyt peruskoulun oppilaat maakunnittain 2008*. Haettu 17.7.2014 osoitteesta http://www.stat.fi/til/erop/2008/erop_2008_2009-06-10_tau_005.html
- Tilastokeskus (2008b). *Erityisopetus. Osa-aikaista erityisopetusta lukuvuonna 2007–2008 saaneet peruskoulun oppilaat maakunnittain*. Haettu 17.7.2014 osoitteesta http://www.stat.fi/til/erop/2008/erop_2008_2009-06-10_tau_008.html
- Tilastokeskus (2009). *Erityisopetus. Osa-aikaista erityisopetusta lukuvuonna 2008–2009 saaneet peruskoulun oppilaat erityisopetuksen ensisijaisen syyn mukaan*. Haettu 20.9.2012 osoitteesta http://www.stat.fi/til/erop/2009/erop_2009_2010-06-11_tau_005_fi.html
- Tilastokeskus (2012). *Erityisopetus. Peruskoulun oppilaista 11,4 prosenttia sai tehostettua tai erityistä tukea*. Haettu 16.3.2015 osoitteesta http://tilastokeskus.fi/til/erop/2011/erop_2011_2012-06-12_tie_001_fi.html
- Tuominen-Soini, H. & Salmela-Aro, K. (2014). Schoolwork engagement and burnout among Finnish high school students and young adults: Profiles, progressions, and educational outcomes. *Developmental Psychology*, 50, 649–662.
- Vehviläinen, J. (2003). *Selvitys Innopajojen toiminnasta. Ammatilliseen koulutukseen aktivointi ja koulutuksen keskeyttämisen vähentäminen. Tavoite 3 -ohjelman ESR-projektin loppuraportti 2000–2003*. Helsinki: Opetushallitus.